

ARAŐTIRMA MAKALESİ

İBN HALDŪN'UN SİYER ANLATIMI -EL-İBER ÖZELİNDE-

Feyza Betül Köse*

Atf: Feyza Betül Köse, "İbn HaldŪn'un Siyer Anlatımı – El-İber Özelinde –," *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 37, (Aralık 2017): 123-145, <http://dx.doi.org/10.26650/ilahiyat.2017.19.2.0001>

Makale gönderim tarihi: 26.03.2017

Makale kabul tarihi: 27.04.2017

Öz

Mukaddime'sinde ifade ettiği görüşleri ile İslâm tarihçiliğinde bir çığır açtığı genel kabul gören İbn HaldŪn bu eserinde tenkit, yorum, kaynak kullanımı gibi ameliyeleri tarihçiliğın olmazları olarak nitelendirmiş ve verdiği örneklerle de tarihçilere bu açılardan çeşitli eleştiriler getirmiştir. Bir müellifin, önem verdiği usŪlü telif ettiği eserlerde hayat geçirmesinin gerekliliği müsellemdir. Bununla birlikte gerek ūlkemizde gerekse yurtdışında yapılan İbn HaldŪn çalışmaları büyük çoğunlukla Mukaddime üzerinde yoğunlaşmakta, el-Iber'in muhtevası ve burada takip edilen usŪl ise çok arka planda kalmaktadır. Bu çalışmamızda İbn HaldŪn'un, tarih usŪlüne dair görüşlerini tarihçiliğine yansıtıp yansıtmadığını, bu alandaki ūnlü eseri el-Iber'deki Siyer bölümünü esas alarak incelemeye çalışacağız.

Anahtar Kelimeler: İbn HaldŪn, el-İber, Mukaddime, Tarih, Siyer, Tarih Yazıcılığı.

* Yrd. Doç. Dr., Kahramanmaraş SŪtçü İmam Üniversitesi İlahiyat FakŪltesi, Kahramanmaraş, 46040, Türkiye, feyzabetulkose@ksu.edu.tr, Orcid ID: 0000-0002-3249-4194

Extended Abstract

Ibn Khaldun's Sirah Narration: A Focus on Al-Iber

Experts working in various fields of social sciences define Ibn Khaldun as a sociologist, economist, and jurist. However, a feature that has been highlighted is that of historian.

Here are his two important studies: *Muqaddimah* and *Kitab al Ibar*. The fact that Ibn Khaldun's *Muqaddimah* is a historiographical and historical philosophical work, as well as the fact that *Kitab al Ibar* has got a historical feature, emphasize that Ibn Khaldun is a historian. Ibn Khaldun revealed the basics of history with a very advanced understanding compared to his time in *Muqaddimah*. He shared his views on historiography under the titles of separate titles. He criticized some historians who had lived before him, due to their lack of methods. In fact, *Muqaddima* is the theoretical and *Kitab al Ibar* is the application example of the historiography of Ibn Khaldun. It is very important to observe how much he practices the principles he has set out in his history book. The purpose of this work is to see whether Ibn Khaldun who, according to his own time has put forth the most advanced levels of historiography, applies them in his own written book.

The author does not have a separate Sirah book. That is why we have to evaluate Ibn Khaldun's narration and writing of Sirah in his historiography. Moreover, when we look at the issues of *Kitab al Ibar* that deal with the Jahiliyyah and the Four Caliphs periods, we can see that these issues are handled very briefly and that the style in the Sirah section is also used there. This shows that Ibn Khaldun's writing of Sirah is part of his historiography. We will especially make comparisons in the investigation we are going to carry out. Our method is based on comparing Ibn Khaldun's method in the Sirah section, the use of resources, criticism, interpretation, and section content and comparing them with the historiography written in *Muqaddimah*.

Ibn Khaldun preferred a very brief method of expression. For this reason, in his work he did not mention many subjects that are important for the Sirah. Events that are disconnected from each other are flowing in succession. He has not explicitly stated what sources he used. He used narrations but he did not mention where he got them. He mentioned sources he used in few narrations. These sources are names that he uses when he states that he is trusting such people as Ibn Ishaq, Vaqidi, Bukhari, Tabari. Sometimes he did not tell the story and sent the reader directly to the source. Although there are not many numbers, various expressions show that the author criticizes and prefers the news he reads according to the methods he adopts. However, the number of stories that are clearly criticized is two. According to Ibn Khaldun, the fact that a report is included in trustworthy sources is sufficient to verify its correctness. The author has interpreted various forms in

the Sirah section of *Kitab al Ibar*, but their number is small. When we look at the issues handled by Ibn Khaldun in the Siyer section, it is generally observed that the processes of Islam's notification, political issues, wars and delegations are predominantly involved. We can see that the Prophet's private life and the steps taken for the construction of the new society in Medina are not emphasized.

The point about which Ibn Khaldun criticized some of the historians in the *Muqaddimah* is that they should have handled issues succinctly and should not have included details. However, it can be seen that the *al Ibar*'s sections assigned to Siyer also carry these features, that many traditions are not included, and that a significant portion is referred to by a few sentences. He has chosen from among the general Sirah topics the topics discussed in this section. However, the principles on which this choice is based are unclear. Ibn Khaldun has often not mentioned the sources he uses. We observe that the author does not reveal the reasons for preferring the narratives in the news he conveyed. In *Muqaddimah*, Ibn Khaldun lay emphasis on the critique of the news and stated that he saw it as the essence of history. Ibn Khaldun commented on the Siyer section, but by considering the basics of the historiography he published in *Muqaddimah*, we see that his interpretations are rather limited. Ibn Khaldun commented on the Sirah section, but when it is considered the essence of the historiography he had put forth in *Muqaddimah*, we can see that his interpretations are rather limited. These characteristics of the Sirah indicate that he did not obey the point that historians criticized in *Muqaddimah*.

Keywords: Ibn Khaldun, Al-Ibar, Muqaddimah, History, Sirah, Historiography

Giriş

732/1332 yılında Tunus'ta dünyaya gelen İbn Haldûn, hayatını Tunus, Fas, Endülüs ve Mısır'da geçirmiştir. Müellif iyi bir eğitim sonrasında devlet kademelerinde görev almış, Kuzey Afrika ve Endülüs'te uhdesinde bulundurduğu üst düzey siyasi görevleri icra ederken bir yandan da ilmî faaliyetlerle meşgul olmuştur. Ancak esas ilmî üretkenlik dönemi bu görevlerinden ayrıldıktan sonradır. 808/1406 yılında Mısır'da vefat eden İbn Haldûn,¹ sosyal bilimlerin çeşitli dallarındaki bilim adamları tarafından, özellikle *Mukaddime*'de ele aldığı konulardan yola çıkılarak sosyolog, ekonomist, İslâm hukukçusu gibi vasıflarla tanımlanmakla² birlikte Brockelmann onu öncelikle bir tarihçi olarak nitelendirmektedir.³

Aristoteles'in *Poetika* adlı eserinde, "Tarihçi ile ozan arasındaki fark, birinin dizelerle, ötekinin düz yazıyla yazması değildir; aralarındaki fark, birinin gerçekten olmuş, ötekininse olabilecek şeyleri anlatmasıdır. Bu yüzden şiir, felsefeye tarihten daha yakındır ve daha değerlidir; çünkü şiir daha çok genelden; tarihsel özelden söz eder"⁴ ifadeleriyle dile getirdiği, tarihin şiirden daha alt seviyede olup felsefeye daha uzak olduğu şeklinde özetleyebileceğimiz bu fikri, İbn Haldûn'a kadar genel bir kabul görmüş,⁵ İbn Haldûn *Mukaddime* ile ilk kez tarihi üst seviyede bir bilim olarak nitelendirmiştir. Müellifin, "Malum olsun ki tarih ilmi; gayesi şerefli, faydaları pek çok ve usûlü gayet önemli olan bir (disiplin ve) fendir. Çünkü bu ilim, geçmişteki kavimlerin ahlâkı, nebilerin gidişatı, hükümdarların devletleri ve siyasetleri ile ilgili hallere bizi vakıf kılar. Din ve dünya hallerinde, maksadı, örnek (ibret) almak olan kimsenin temin edeceği

¹ İbn Haldûn'un hayatı hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Abdurrahman b. Muhammed b. Haldûn, *et-Ta'rif bi-İbn Haldûn ve Rihletuhu Garben ve Şarken* (Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Lübnânî, 1979); Hilmi Ziya Ülken ve Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu, *İbn Haldun* (İstanbul: Kanaat Yayınları, 1940), 7-12; Carl Brockelmann, *History of Islamic Peoples* (New York: G. T. Putnams Son's, 1960), 215-216; Süleyman Uludağ, *İbn Haldûn* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1993), 6-16; Franz Rosenthal, "İbn Haldûn Biyografisine Yeniden Bakış," çev. Ali Benli, *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 44, (2013): 339-360.

² *Mukaddime*'yi yayına hazırlayan ve İbn Haldûn üzerinde önemli çalışmaları bulunan Süleyman Uludağ da müellifi, sosyolog, filozof, siyaset ve devlet adamı olarak tanımlamaktadır. Süleyman Uludağ, "İbn Haldûn", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* 19, (1999): 538. Ayrıca bkz. Abdullah Topçuoğlu, "İbn Haldun Üzerine Bir Biyografi Çalışması", *Selçuk Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Edebiyat Dergisi* 2, (1983): 200.

³ Brockelmann, *History of Islamic Peoples*, 215; Topçuoğlu, "İbn Haldun," 200.

⁴ Aristoteles, *Poetika*, çev. Samih Fırat (İstanbul: Can Yayınları, 2013), 17.

⁵ Muhammet İrgat, "Tarihin Yeniden İnşası: İbn Haldun'un Tarihe Eleştirel, Bilimsel ve Felsefi Yaklaşımı", *Journal of Academic Social Science Studies* 42, (2016): 483

fayda bu suretle tamamlanmış olur"⁶ sözleri, tarihi, bir bilim olarak koyduğu yüksek mevkî göstermektedir.

Câbirî, İbn Haldûn'un tarihçiliği hakkında, "İbn Haldûn kendi dönemine kadarki İslâm tarihinin felsefesini yapmaya çalışmıştır. Bu, gerçekten eşsiz bir çabadır. Zira Arap düşünce tarihinde bunun gibi büyük, çeşitli hedeflere sahip ve kaynakları çok olan bir başka örnek bulamamaktayız. İbn Haldûn, İslam tarihi ve onun seyri hakkında kendisine has, tecrübelerine, döneminin olaylarına ve kendi döneminde yaşayan toplumların sosyal ve tarihî verilerine dayanan bir tasavvur oluşturmuştur" yorumunda bulunmaktadır.⁷

Gerek *Mukaddime*'nin esasen bir tarih yazıcılığı ve tarih felsefesi eseri olması⁸ gerekse en hacimli eseri olan *Kitâbu'l-Iber*'in tarih çalışması niteliği, onun tarihçi yönü ile öne çıkmasının dayanağı durumundadır. Hatta müellifi bir "umran bilimi" ortaya koymaya sevk edenin, onun, tarih ve tarih bilimi hakkındaki düşünce ve kaygıları olduğu yorumu da yapılmıştır.⁹

İbn Haldûn *Mukaddime*'yi 779/1377 senesinde yazmış, daha sonraki yıllarda da tashih ve eklemelerde bulunmuştur.¹⁰ 776/1374 sonlarında yazmaya başladığı *Kitâbu'l-Iber*'i Mağrip ve Berberî hanedanlarının tarihi olarak düşünen müellif sonraki dönemde bu planından vazgeçerek daha geniş çaplı bir eser ortaya koymaya karar vermiş ve onu genel tarih hüviyetine büründürmüştür. Dolayısıyla ilk şekli 780/1378 yılında biten *el-Iber*'in bazı bölümleri *Mukaddime*'nin son halinin şekillenmesinden daha önce yazılmıştır.¹¹ Müellif, yirmi dört yıllık Mısır yaşamında *Mukaddime* ve *el-Iber* üzerinde çalışmalarda bulunmuş ve baş tarafına *Mukaddime*, sonuna *et-Tarîf* isimli eserlerini eklediği *Kitâbu'l-Iber*'i 799/1396 senesinde Mağrip Sultanı Ebû Fâris Abdülaziz Ebû

⁶ Abdurrahman b. Muhammed b. Haldûn, *Mukaddime*, I-II, çev. Süleyman Uludağ (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2007), 165.

⁷ Muhammed Âbid Câbirî, "Niçin İbn Haldûn," çev. Harun Yılmaz, *Dîvan İlmî Araştırmalar* 21, (2006): 14.

⁸ Ali Çaksu, "İbn Khaldun and Hegel on Causality in History: Aristotelian Legacy Reconsidered," *Asian Journal of Social Science* 35, (2007): 47-49; İrğat, "Tarihin Yeniden İnşası", 483. *Mukaddime*'nin insanın geçmişini anlatan bir disiplin olan tarihi, sanat ve edebiyat düzeyinden bilim seviyesine çıkarmak için yazıldığı görüşü için bkz. Kasım Şulul, "İbn Haldun'un (1332-1406) Tarih Görüşü," *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 15, (2002): 148.

⁹ Ahmet Arslan, *İbn Haldun* (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 1987), 7.

¹⁰ İbn Haldûn, *et-Ta'rif*, 246-247; Süleyman Uludağ, "İbn Haldûn ve Mukaddime," *Mukaddime-İbn Haldûn* I, haz. Süleyman Uludağ (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2007), 20-21; Osman Sâlih Fîrûz, "Menhucu'l-Kitâbeti't-Târihiyyeti'nde İbn Haldûn," *Âdâb* 24, (2006): 43; Ümit Hassan, "İbn Haldun Mukaddime'si Metninin Yaygınlık Kazanması Üzerine Notlar," *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi* 73, no: 3 (2014): 112-114; Wawan Hernawan, "İbn Khaldun Thought: A review of al-Muqaddimah Book," *Jurnal Ushuluddin* 25, no. 2, (2015): 176.

¹¹ Uludağ, "İbn Haldûn ve Mukaddime," 40.

Hasan'a hediye etmiştir.¹² İbn Haldûn'un *el-Iber'*in Siyer bölümünü *Mukaddime'*den önce veya sonra yazdığına dair elimizde net bir bilgi olmamasına rağmen, Siyer'e dair konuların *Mukaddime'*den önceki süreçte yazılmış olabileceği ihtimali mevcuttur. Zira eserin 784/1382 yılında Sultan Ebû Abbas'a takdim edilen ve "Tunus Nüshası" olarak bilinen nüshasında Hutbe, Mukaddime, Mağrip, Arap ve İslâm devletleri bölümleri bulunmaktaydı¹³ ki, bu bölümler, bugün elimizde mevcut olan nüshada Siyer ve Ensâbu'l-Arab konusuyla başlayan Araplara dair başlıklar içinde yer almaktadır.

I. İbn Haldûn'un Siyer Yazıcılığı

Müellifin müstakil bir Siyer'inin bulunmaması ve bu alana dair konuların genel tarih anlatımı içerisinde yer bulması nedeniyle burada *el-Iber'*de yer alan Siyer'e dair başlıkları inceleyecek ve kendisinin Siyer yazıcılığını, Yöntem ve İçerik ana başlıkları altında ele alacağız.

Yöntemi. *Mukaddime'*de tarihçiliğin esaslarını zamanına göre ileri bir anlayışla ortaya koyan İbn Haldûn'un, bizzat kendisinin bu esasları ne şekilde uygulamaya koyduğu ve nasıl bir yöntem takip ettiği önem kazanmaktadır. Bununla birlikte Siyer yazıcılığına dair görüşlerini ayrı bir şekilde belirtmemiş olması nedeniyle Siyer yazıcılığını da tarih yazıcılığı içerisinde değerlendirmek durumundayız. Müellifin tarih ve tarih yazıcılığına ilişkin görüşleri *Mukaddime'*de müstakil başlıklar altında yer almaktadır. Böylelikle *Mukaddime'*nin bu işin teorik, *el-Iber'*in ise bu teorilerin pratik yani uygulama yeri olduğunu söyleyebiliriz.

Siyer bölümünde göze çarpan ilk husus bölümün ve içerdiği konuların muhtasar olarak ele alınmış olduğudur. Müellifin kronolojide bazı hadiselerle yer vermediğini, bazılarında ise nispeten detaya indiğini görmekteyiz. Zira Siyer, müstakil bir eser olarak telif edilmemiş, genel tarih içerisinde bir bölüm olarak kaleme alınmıştır. İbn Haldûn, birkaç paragraf içerisinde Hz. Peygamber'in doğumundan başlayarak Kâbe hakemliğine kadar geçen sürede meydana gelen hadiseleri aktarmıştır.¹⁴ Bu anlatım tercihi, onun Siyer kaynaklarında nakledilen pek çok rivâyeti eserine almamasını da beraberinde getirmektedir.

Kronoloji konusunda dikkati çeken önemli bir nokta, herhangi bir ayrıntısına değinmeksizin sadece vukû bulduklarını ifade ettiği İsrâ ve Mîraç hadiselerini iki farklı döneme yerleştirmiş olmasıdır. Hz. Hatice'nin İslâm'ı kabul edişinin sonrası ve Hz.

¹² Uludağ, "İbn Haldûn ve Mukaddime," 49.

¹³ Uludağ, "İbn Haldûn ve Mukaddime," 41.

¹⁴ İbn Haldûn, *el-Iber*, II, 394-395.

Ali'nin Müslüman olmasının öncesinde yer verdiği bu hadiseleri,¹⁵ Resulullah'ın Taif dönüşünden sonraki günleri anlatırken de ancak bu kez kendisi veya sonraki dönemde müstensihler tarafından konulan müstakil bir başlık altında zikretmiştir. Burada detaylara girmese de Resulullah'ın Mekke'den Beytü'l-Makdis'e gittiğini, oradan göklere çıktığını, burada diğer peygamberlerle görüştüğünü, Cennetü'l-Me'vâ ve altıncı katta Sidretü'l-Müntehâ'yı gördüğünü, bu yolculukta namazların farz kılındığını aktarır. Bununla birlikte Taberî'nin İsrâ ve namazların farz kılınışının vahyin başlangıcında olduğu görüşüne de yer verir.¹⁶ Bu durumda muhtemelen vahyin başlangıcında ve Hz. Ali Müslüman olmadan önceki günlerde İsrâ ve Miraç'ın gerçekleştiğini nakletmesi, kaynak göstermese de Taberî'nin tarihlendirmesi doğrultusunda olmuş ve müellif hadiseleri iki farklı görüşe göre de eserine derç etmiştir.

Burada değinmemiz gereken bir husus da İbn Haldun'un isim listelerine yer verme konusundaki titizliğidir. Siyer bölümünün başlarında, öncelikli olarak ilk Müslüman olan kimselerin isimlerini saymış,¹⁷ daha sonra yeri geldikçe gizli davet döneminde Müslüman olanların,¹⁸ Hz. Peygamber'i davetinden vaz geçirmek üzere Ebû Tâlib ile konuşmaya gelen Kureyşlilerin,¹⁹ Habeşistan'a ilk aşamada hicret edenlerin,²⁰ Akabe görüşmelerine katılanların ve seçilen nakîblerin, ²¹ Medine'de kardeşleştirilenlerin,²² Bedir'de şehit olan Müslümanların,²³ Recî' hâdisesinde sahabeden bölgeye gidenlerin,²⁴ Hayber'in fethi sırasında dönen Habeşistan Muhâcirlerinin ²⁵ isimlerini de birer liste şeklinde zikretmiştir.

Müellifin, örnekleri fazla olmasa da bazı olaylarda yer alan kişilerin sadece isimlerini değil nesep zincirlerini de naklettiğini görmekteyiz. Sütanesi Halime'nin, Kâbe hakemliği mevzûunda Hz. Peygamber'in elbisesine konulan Haceru'l-esved'i taşıyan dört ismin, ilk dönemde Müslüman olanların bazılarının, ²⁶ ilk Habeş

¹⁵ İbn Haldûn, *el-Iber*, II, 396.

¹⁶ İbn Haldûn, *el-Iber*, II, 403-404.

¹⁷ İbn Haldûn, *el-Iber*, II, 396.

¹⁸ İbn Haldûn, *el-Iber*, II, 397.

¹⁹ İbn Haldûn, *el-Iber*, II, 398.

²⁰ İbn Haldûn, *el-Iber*, II, 399.

²¹ İbn Haldûn, *el-Iber*, II, 404-406.

²² İbn Haldûn, *el-Iber*, II, 411.

²³ İbn Haldûn, *el-Iber*, II, 417.

²⁴ İbn Haldûn, *el-Iber*, II, 424.

²⁵ İbn Haldûn, *el-Iber*, II, 439.

²⁶ İbn Haldûn, *el-Iber*, II, 397.

muhâcirlerinin,²⁷ Hz. Peygamber'le ilk kez görüşen altı Hazreclinin,²⁸ Akabe görüşmelerine katılan Medinelilerin²⁹ nesepleri bu bölümde yerlerini almıştır.

Bölümün muhtasar olması ve pek çok konunun ancak birer ikişer satırda ele alınması, müellifin siyasî ve mezhebî eğilimlerini metninde görmemizi engellemektedir. Bununla birlikte ele aldığı/almadığı konular ve aktardığı bilgiler, kendisinin sünnî algısını hissettirmekte ancak bu algıyı da vurgulamamaktadır. Nitekim eserde, sonraki dönemde mezhepler arasında ihtilaflara neden olan anlatımlar bulunmamaktadır. Müellif, Ğaranik hadisesine yer vermeden Habeşistan Muhâcirlerinin bir kısmının Mekke'ye döndüklerini naklederken buna, Muhâcirlerin, Mekkelilerin Müslüman olduklarını duymalarını sebep gösterir.³⁰ Yine Kırtas, Gâdir-i Hûm³¹ gibi rivâyetler Siyer kısmında değinmediği anlatılardır. Öte yandan anlatımında Hz. Ebû Bekir veya Hz. Ali gibi özellikle öne çıkardığı isimler de yoktur. Müellif, Hz. Ebû Bekr'in Resulullah'ın hastalığı sırasında namaz imâmetini yerine getirdiğini, hilâfetle bağlantı kurmaksızın vermektedir.³²

el-Iber' de Cahiliye ve Dört Halife dönemlerine dair konuları incelediğimizde İbn Haldûn'un bu başlıklardaki anlatımlarında da Siyer bölümü kadar olmasa da muhtasar bir anlatım tarzını tercih ettiğini, fazla tenkitte bulunmadığını veya tenkitlerini metne yansıtmadığını, birbirinden bağımsız rivâyetlere dayalı değil, hikâye tarzı bir anlatım üslûbunu tercih ettiğini ve kaynaklarının Siyer bölümündekilerle çok ayrışmadığını tespit ettik. Bu da müellifin Siyer'e has bir metodunun olmadığını, Siyer'i genel tarih anlatımının bir parçası olarak ele aldığını düşündürmektedir.

Kaynak Kullanımı. Rivâyet edilen metinlere ait kaynak gösterilmesi, İslâm tarih yazıcılığında oldukça erken dönemlere has bir uygulamadır. İsnâd şeklinde, nakledilen metnin baş tarafına senedin eklenmesi usûlünün diğer ilim dallarında olduğu gibi İslâm tarihinde de özenle kullanıldığını görmekteyiz.³³ Zamanın ilerlemesiyle birlikte sened zincirlerinin uzaması, elde edilmek istenen faydayı temin edememeye başlayınca hicrî üçüncü asrın sonlarına doğru artık haberlerde isnâd kullanımı terk edilmeye

²⁷ İbn Haldûn, *el-Iber*, II, 398-399.

²⁸ İbn Haldûn, *el-Iber*, II, 404.

²⁹ İbn Haldûn, *el-Iber*, II, 405, 406.

³⁰ İbn Haldûn, *el-Iber*, II, 402.

³¹ Sadece Şii değil az da olsa bazı Sünnî müellifler de bu konuya kısmen değinmişlerdir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Cemal Sofuoğlu, "Gadir-i Hum Meselesi," *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 26, (1983): 463-466.

³² İbn Haldûn, *el-Iber*, II, 466. Müellif, hilâfetle alakalı olan bu bahislere Hz. Ebû Bekr'in halife olmasına dair anlatımında da yer vermemiştir.

³³ Siyer yazıcılığında isnâdın kullanımı, gelişimi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Şaban Öz, *İlk Siyer Kaynakları ve Müellifleri* (İstanbul: İSAR Vakfı Yayınları, 2008), 73-78.

başlanmıştır.³⁴ Bu yeni durum, herhangi bir haberi şahıslar, onların sahife veya risâleleri yerine telif eserlerden edinmelerinin de bir sonucuydu. Buna göre İbn Haldûn'un da sunduğu bilgileri itimâd ettiği müelliflerin eserlerinden naklettiğini söylememiz mümkündür.

İbn Haldûn'a göre devlet ve milletlerin tarihini derleyerek yazarlar arasında bir kısım tarihçiler tam bir güvenilirlik ve şöhrete sahip olup kendilerinden öncekilerin eserlerindeki rivâyetleri eksiksiz olarak kendi kitaplarına aktarmışlardır ki bunların sayısı bir elin parmaklarından azdır. Ona göre Taberî, İbnu'l-Kelbî, Vâkıdî, Seyf b. Ömer az sayıdaki bu müelliflerdendir ancak Mesûdî ve Vâkıdî'nin eserlerinde mübalağalı anlatım ve doğru olmayan hususlar çoktur.³⁵ Güvendiği müellifleri ise *Ehlü's-sahîh* olarak nitelendirmektedir.³⁶

Müellifin bu değerlendirmeleri, eserinin Siyer bölümündeki kaynak kullanımına da yansımıştır. İlk vahyin gelişine dair Buhârî'den,³⁷ Resulullah'ın, Hudeybiye'den vefatına kadar geçen süre içerisinde hükümdarlara mektuplar gönderdiğine ilişkin İbn İshâk'tan,³⁸ İsrâ ve Miraç hadisesinde İbn Hazm'dan³⁹ yaptığı alıntılar, müellifin kaynak göstererek bilgiyi sunmasının örneklerinden birkaçıdır. Ancak bunların çok az sayıda olduğunu ve bir kısmının da herhangi bir kaynak göstermeden verdiği ilgili nakle dair kısa notları bu yukarıda ismi geçen müelliflerden aktarmak şeklinde olduğunu belirtmemiz gerekmektedir. Örneğin İsrâ ve Miraç konusuna oldukça muhtasar bir şekilde yer veren İbn Haldûn, rivâyetin sonuna eklediği bir notla Taberî'nin, "İsrâ ve namazın farz kılınışı vahyin başlangıcında idi" görüşünü aktarır.⁴⁰ İhtilaf edilen konuların bazılarında Taberî'nin görüşünü ayrıca zikretmiştir. Nitekim birbirine yakın zamanlarda gerçekleşen Hz. Hamza ve Ubeyde b. el-Hâris seriyyelerinin hangisinin önce olduğu hususunda ihtilaf edildiğini belirttikten sonra Taberî'nin Hz. Hamza seriyyesinin Veddân'dan önce düzenlendiğine dair görüşünü tercihen nakletmiştir.⁴¹ Müellifin, itimâd ettiğini belirttiği Taberî'nin görüşünü farklı rivâyet olarak verdiği diğer yerler de mevcuttur. Örneğin Buvât Gazvesi sırasında Resulullah'ın Medine'de yerine Osman b.

³⁴ Öz, *İlk Siyer Kaynakları*, 69.

³⁵ İbn Haldûn, *Mukaddime*, I, 158-159.

³⁶ İbn Haldûn, *el-Iber*, II, 460.

³⁷ : و تصيبه كما ورد في الصحيح من اخباره قال: ifadesi ile Buhârî'nin Sahîh'i kaynak gösterilmiş ve Bed'u'l-Vahy:2'de bulunan hadis nakledilmiştir. İbn Haldûn, *Iber*, II, 396.

³⁸ İbn Haldûn, *el-Iber*, II, 434.

³⁹ İbn Haldûn, *el-Iber*, II, 396.

⁴⁰ İbn Haldûn, *el-Iber*, II, 404. Aynı şekilde Müseylime hadisesini ve Resulullah ile Müseylime'nin karşılıklı mektuplarını verdikten sonra Taberî'nin, bu hadisenin Resulullah'ın Veda Hacc'ından ayrılmasından sonra cereyan ettiğini söylediğini nakleder. İbn Haldûn, *el-Iber*, II, 461.

⁴¹ İbn Haldûn, *el-Iber*, II, 413.

Maz'ûn'u bıraktığını kaynak göstermeden naklettikten sonra Taberî'ye göre bu ismin Sa'd b. Muâz olduğunu tercih ederek belirtir.⁴²

Hadisenin tamamını aktarmak yerine birkaç kelime ile özetleyerek ilgili kaynağa göndermede bulunmak da İbn Haldûn'un kaynak kullanımında ve rivâyet aktarımında takip ettiği usûllerden biridir. Ebû Süfyân ile Heraklius arasında geçen konuşma ve İmparator'un Ebû Süfyân'a Hz. Peygamber hakkında sorular yöneltmesi ile ilgili rivâyetin ayrıntılarını verirken Buhârî'nin *Sahîh*'ine atıf yapmıştır.⁴³ Benzer tutumu, İfk hadisesine kısaca değindikten sonra "Siyer kitaplarında marûftur" şeklindeki ifadesinde de görmekteyiz.⁴⁴

Yukarıda zikri geçen örneklerle birlikte müellif Siyer bölümünde gerek hadiseye kaynak gösterme gerekse onunla ilgili not aktarımı şeklinde olsun, Zührî'den bir,⁴⁵ İbn İshâk'tan beş,⁴⁶ Vâkıdî'den iki,⁴⁷ Buhârî'den iki,⁴⁸ Taberî'den yedi,⁴⁹ İbn Hazm'dan iki⁵⁰ nakilde bulunmaktadır. Derleme metin diyebileceğimiz bu çalışmada gösterilen kaynak sayısının azlığı müellifin kullandığı kaynakları gösterme konusunda titiz olmadığını ortaya koymaktadır. Günaltay da, "Eserin tarihî olaylara ilişkin sayfalarında, kaynakları açık bir şekilde anlaşılmayan olayların çok olduğu görülüyor. Bu açıdan Unvânü'l-İber'in tarih bölümü devşirme bir olaylar toplamı olarak kabul edilebilir" sözleriyle bu durumu eleştirmektedir.⁵¹ Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu da, Günaltay'ın bu nitelemesini, Siyer bölümünün içinde yer aldığı *el-Iber*'in ikinci kitabı⁵² için kullanmakta ve bu kitap için

⁴² İbn Haldûn, *el-Iber*, II, 412.

⁴³ ...و كان فيهم ابو سفیان فسأله كما وقع في الصحيح. İbn Haldûn, *el-Iber*, II, 435.

⁴⁴ Müellif hangi Siyer eserlerini kastettiğini belirtmemiştir ancak kastının ilk Siyer kaynakları olduğunu düşünmekteyiz. İbn Haldûn, *el-Iber*, II, 432.

⁴⁵ İbn Haldûn, *el-Iber*, II, 434.

⁴⁶ İbn Haldûn, *el-Iber*, II, 434, 435 (iki ayrı rivâyet), 436, 453, 460.

⁴⁷ İbn Haldûn, *el-Iber*, II, 426, 438.

⁴⁸ İbn Haldûn, *el-Iber*, II, 396, 433.

⁴⁹ İbn Haldûn, *el-Iber*, II, 404, 412, 413, 455 (iki ayrı rivâyet), 460, 461.

⁵⁰ İbn Haldûn, *el-Iber*, II, 396, 414.

⁵¹ Şemseddin Günaltay, *İslam Tarihinin Kaynakları –Tarih ve Müverrihler–* (İstanbul: Endülüs Yayınları, 1991), 343.

⁵² İbn Haldûn, *Mukaddime*'sinde, "Eseri bir mukaddeme ve üç kitap olarak tertip ettim" dedikten sonra bu kitaplar hakkında şu bilgileri verir: "Mukaddeme: Tarih ilminin fazileti, tarihte takip edilen usullerin tahkiki ve tarihçilerin hata ettikleri noktalara temas edilmesi hakkındadır. Birinci kitap: Umran ve mülk, hükümdarlık, kazanç, geçinme, sanatlar, ilimler, bunların illetleri ve sebepleri türünden olmak üzere umrana arız olan "avârız-ı zatiye" hakkındadır. (Umranın zati araz ve hallerini yani kanun ve kaidelerini konu almaktadır). İkinci kitap: Yaratılıştan bu yana günümüze gelinceye kadar Araplar, onların nesilleri ve devletleri ile ilgili haber, tarihi ve rivâyetler hakkındadır. Bu bölümde Nebat, Süryaniler, Fars, İsrailoğulları, Kıbt, Yunan, Rum, Türk ve Frenkler gibi Araplarla çağdaş olan meşhur milletlere ve devletlerine de işaret edilmiştir. Üçüncü kitap: Berberilere ve onların mevâlisine olan Zenâte kabilesine, bunların başlangıçtaki durumlarının

“mühim değil” kaydını düşerek, eserin sıradanlığına işaret etmektedir.⁵³ Her ne kadar o dönem müelliflerinin bu durumdan dolayı eleştirilmesi pek mümkün görünmese de *Mukaddime*’de belirttiği tarih yazıcılığı ilkeleri ve tarihçilere yönelttiği eleştiriler⁵⁴ göz önüne alındığında İbn Haldûn’un nakillerini aldığı kaynakları zikretmekte daha itinalı davranmış olmasını beklenebilirdi.

Âyet Kullanımı. Kur’ân, Siyer’in kaynakları arasında ilk sırada gelen ve en önemli olanıdır. Zira hadiselerle dair eş zamanlı bilgi vermesinin yanı sıra Siyer’in kaynakları içerisinde en sahih olan da odur. Bu da İslâm tarihçilerinin ve Siyer yazıcılarının İslâm öncesi Araplar, Hz. Peygamber’in nübüvveti, savaşları, gayr-i Müslimlerle ilişkiler, komşu devletlerden haberler, Resulullah’ın iç dünyası gibi konularda Kur’ân’ın kaynaklığından müstağni kalmamaları neticesini doğurmuştur.⁵⁵

el-Iber’in incelemekte olduğumuz Siyer kısmında müellifin zaman zaman âyetlere yer verdiğini görmekteyiz. Fakat burada âyetler herhangi bir hadiseye dair bir Siyer kaynağı olarak kullanılmak yerine nakledilmekte olan olayların akışı içerisinde “... âyeti nâzil oldu” şeklinde kendilerine yer bulmuştur ki, bunların da sayısı oldukça kısıtlıdır. Müellifin eserinde âyetleri bu şekilde nakletmesinin ilk örneğini ise vahyin başlangıcına ilişkin olarak Alak Suresi’nin ilk beş âyeti oluşturmaktadır.⁵⁶

İbn Haldûn’un *el-Iber*’in Siyer bölümünde yer verdiği âyetler ve ilgili konuları şu şekilde sıralamak mümkündür: (i) Müellif, gizli davet döneminin sonunda Şuarâ Suresi’nin “Önce yakın akrabalarını uyar” meâlindeki 214. âyetin⁵⁷ Hz. Peygamber’in Medine’ye hicreti öncesinde İslâm’ın Medine’de yayılması ve Medinelilerin Resulullah’ı ziyareti üzerine Mekkelilerin Müslümanları dinlerinden ayırmak konusunda sözleşmeleri konusunda Enfâl Suresi 39. âyetin⁵⁸ ve Abdullah b. Cahş seriyyesi bahsini aktarıırken Bakara Suresi 217. âyetin nâzil olduğunu kaydeder.⁵⁹ (ii) Benî Kaynuka

ve nesillerinin anlatılmasına, bilhassa Mağrip diyarındaki mülk ve devletlerine dairdir.” *Mukaddime*’yi çevirerek yayına hazırlayan Süleyman Uludağ ise buraya eklediği dipnotta şu açıklamada bulunur: “İbn Haldun burada *el-Iber* isimli büyük tarih kitabı hakkında bilgi veriyor. *Mukaddime*’yi onun bir bölümü olarak ele alıyor. *Mukaddime*’nin kısa bir “ön sözü” var, buna “Mukaddime” diyor, geriye kalan kısımdan birinci kitap diye söz ediyor. Aslında “*Mukaddime*” diye bilinen, bahis konusu önsöz ile birinci kitaptır. İbn Haldûn, *Mukaddime*, I, 161.

⁵³ “İkinci kitap ile üçüncü kitapta mevcut ve Acelmelere, Türklere mütedair olan malûmat iktitafi oldukları için o kadar mühim değildirlir.” Ülken-Fındıkoğlu, *İbn Haldun*, 19.

⁵⁴ İbn Haldûn’un tarihçilere yönelttiği eleştiriler hakkında bkz. Adnan Demircan, *Tarih ve Tarihçi* (İstanbul: Beyan Yayınları, 2016), 49-62.

⁵⁵ Öz, *İlk Siyer Kaynakları*, 25.

⁵⁶ İbn Haldûn, *el-Iber*, II, 396. Ayrıca bkz. Sâlîme Mahmûd Muhammed, *Menheciyyetü İbn Haldûn fî Tedvîni’s-Sîretî’n-Nebeviyyeti ve Tefsîriha* (Beyrut: Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, 1971), 138.

⁵⁷ İbn Haldûn, *el-Iber*, II, 398.

⁵⁸ İbn Haldûn, *el-Iber*, II, 407.

⁵⁹ İbn Haldûn, *el-Iber*, II, 419.

Gazvesi'nde Yahudilerin Müslümanlara, "Harp bilmeyen bir toplumu yenmeniz sizi gururlandırmasın" şeklindeki sözleri üzerine Enfâl Suresi 58. âyetin,⁶⁰ Uhud'dan sonraki süreçte Âl-i İmrân Suresi 155. âyetin,⁶¹ Benî Nâdir Gazvesi'nde Haşr Suresi'nin,⁶² Benî Mustalîk Gazvesi'nden sonra Münâfikûn Suresi'nin⁶³ ve bu kabileye, zekâtlarını toplamak üzere gönderilen Velid b. Ukbe b. Ebî Muayt'ın öldürülmeye teşebbüsü hadisesi üzerine Hucurât Suresi 6. âyetin nâzil olduğunu,⁶⁴ Mekke'nin fethi sırasında Resulullah'ın Kureyş'e hitâbını verirken Hucurât Suresi 13. âyeti okuduğunu nakleder,⁶⁵ (iii) Benî Esed heyetinden birinin, "Ya Resulullah! Sen bize elçi göndermeden biz Müslüman olduk" demesi üzerine Hucurât Suresi 17. âyetin,⁶⁶ Tebük Seferi'nden sonraki süreçte Berâe Suresi'nden kırk âyetin ve Taberî'nin görüşüne göre zekatın farz kılındığı Tevbe Suresi 103. âyetin nâzil olduğu bilgisine yer verir.⁶⁷ (iv) Benî Temîm Heyeti'nin ziyaretini anlatırken de heyet üyelerinin Resulullah'a odaların arkasından seslendiklerini ve bunun üzerine Hucurât Suresi 4. âyetin nâzil olduğunu belirtir.⁶⁸

Tenkitchiliği. Tarih ilminde doğru haberlerin nakledilmesi amaçlanmakta ve bu açıdan tarih, edebî anlatımlardan ayrılmaktadır. Togan'ın "tarihte usûlün mayası ve onun bel kemiği" olarak nitelendirdiği⁶⁹ *tenkit*, belirli kıstaslar doğrultusunda bir haberin sıhhatini değerlendirmektir.⁷⁰ Tarihte dış ve iç tenkit, İslâm tarihçiliğindeki karşılığıyla sened ve metin tenkidi, haberin ilk kaynağa aidiyetini ve içeriğinin doğruluğunu saptamaya yarayan bir soruşturma sürecidir. Bununla birlikte tarih tenkidi, hatalı olan vesikaya sadece kullanılamaz hükmü vermek değil, doğru bir vesikadaki yanlış olan hususları da ayırt etmektir.⁷¹

Öz'ün ifadesiyle kendilerine gelen haberleri bir sonraki nesle aktarmayı görev telakki eden, bu haberlerin değerlendirmesini ise sonraki nesillere bırakan⁷² İslâm tarihçilerinin genel olarak tenkit yapmamakla eleştirildikleri bir vâkiâdır.⁷³ Bununla

⁶⁰ İbn Haldûn, *el-Iber*, II, 419.

⁶¹ İbn Haldûn, *el-Iber*, II, 423.

⁶² İbn Haldûn, *el-Iber*, II, 426.

⁶³ İbn Haldûn, *el-Iber*, II, 431-432.

⁶⁴ İbn Haldûn, *el-Iber*, II, 432.

⁶⁵ İbn Haldûn, *el-Iber*, II, 445.

⁶⁶ İbn Haldûn, *el-Iber*, II, 450.

⁶⁷ İbn Haldûn, *el-Iber*, II, 452, 455.

⁶⁸ İbn Haldûn, *el-Iber*, II, 453.

⁶⁹ Zeki Velidi Togan, *Tarihte Usûl* (İstanbul: Enderun Yayınları, 1985), 75.

⁷⁰ Öz, *İlk Siyer Kaynakları*, 55.

⁷¹ E. Léon-Halkin, *Tarih Tenkidinin Unsurları*, çev. Bahaeddin Yediyıldız (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2000), 4.

⁷² Öz, *İlk Siyer Kaynakları*, 82.

⁷³ Öz, *İlk Siyer Kaynakları*, 82; Demircan, *Tarih*, 86.

birlikte İbn Haldûn, *Mukaddime*'de haberlerin tenkidi üzerinde durmuş ve bunu, tarihçiliğin esası olarak gördüğünü ifade etmiştir.

Rivâyetleri, zayıf ve sahih haber ayrımı yapmayı asıllarıyla ve benzerleriyle karşılaştırmayarak tenkide tâbi tutmadan nakletmenin tarihçileri hataya sürüklediğini ifade eden müellif, Mesûdî ve bazı tarihçileri Hz. Musa'nın ordusundaki askerlerin sayısına dair verdikleri rakamları tenkide başvurmadan olduğu gibi nakletmeleri sebebiyle eleştirir ve uzun bir metin tenkidine girişerek bu ameliyenin nasıl olması gerektiğine dair örnekler sunar.⁷⁴ Bu tür tarihçiliğin sebep olduğu durumu ise şu şekilde özetler:

Bunun sonucu olarak tarih ilmi ve fenni, esassız ve karışık bir hale geldi. Tarihe bakan ve okuyan da doğruyu yanlışla, gerçeği batılla karıştıran bir kişi vaziyetinde kaldı. Artık tarih halk tarafından anlatılan masallar durumuna geldi, onların malı oldu.⁷⁵

Tenkît amelîyesinde tarihçinin önemini, “Lakin haberleri aktaranlardan hangilerinin sahte, hangilerinin güvenilir oldukları hususunda kıstas, basiret sahibi olan tenkîtçinin bizzat kendisidir”⁷⁶ sözleriyle ifade eden müellif, tarih yazımında olması gerekeni ise, “tarihçinin elindeki haberin bütün sebepleri hakkında ihatalı bir bilgiye sahip olması ve böylece nakledilen haberi elindeki kaidelere ve esaslara göre değerlendirmesi, bunlara uygun olan yani kaide ve usûllere göre cereyan eden haberlerin doğru, böyle olmayanların ise yanlış olduklarını anlayıp bu tür haberlere yer vermemesi” olarak sunar. Ona göre bu hususlara dikkat edilen önceki dönemlerde tarih ilmi, büyük ve önemli görülmekteydi ve bu nedenle Taberî, Buhârî ve onlardan önce de İbn İshâk gibi âlimler, tarihçiliği bir meslek ve ihtisas dalı olarak benimsemişlerdi.⁷⁷ Ancak müellifin eleştirilerinin ve söz konusu ettiği tenkidin hep metne yönelik olduğu görülmektedir.⁷⁸ İbn Haldûn’un tenkit üzerinde durması onun “metodik şüphe ve eleştirel anlayış”⁷⁹ a sahip olduğu düşüncesini uyandırmıştır.

İbn Haldûn’un Siyer anlatımında tenkide başvurduğunu ortaya koyan ifade ve örnekler de mevcuttur. Siyer nakillerinin bazılarında olayı naklettikten sonra “قیل، يقال” gibi ifadeleri kullanarak farklı nakil veya görüşlere yer vermiştir. Her ne kadar sayıları

⁷⁴ İbn Haldûn, *Mukaddime*, I, 165-169. Ayrıca tarihçilerin Yemen Tubba'larına, Harun Reşid'in Bermekîleri cezalandırmasına; İbn Abdîrabbih'in *el-İkdu'l-Ferîd*'de zenbil kıssasına, yine tarihçilerin Fâtımî halifelerin Ehl-i Beyt dışında olduklarına dair verdikleri haberlerin de asılsız olduklarını söyleyen İbn Haldûn, bu haberleri de çeşitli yönleriyle metin tenkidine tabi tutar. Bkz. İbn Haldun, *Mukaddime*, I, 169-189.

⁷⁵ İbn Haldûn, *Mukaddime*, I, 189.

⁷⁶ İbn Haldûn, *Mukaddime*, I, 159.

⁷⁷ İbn Haldûn, *Mukaddime*, I, 189.

⁷⁸ Demircan, *Tarih*, 60.

⁷⁹ Kamil Sarıtaş, “İbn Haldun'da Bilgi Felsefesi”, *Turkish Studies* 9, (2014): 735.

fazla olmasa da⁸⁰ bu ifadeler, müellifin okuduğu haberleri kendi benimsediği usûllere göre tenkit ve tercih ettiğini göstermektedir. Örneğin Resulullah'ın babasının vefatından birkaç ay sonra doğduğunu ifade etmesinin akabinde “وقيل غير ذلك” diyerek⁸¹ bu konuda başka tarihlerin veya iddiaların da ileri sürüldüğünü ifade ederken, bir yandan da tenkit ameliyesinde bulunduğunu ve bu görüşlerielediğini belirtmiş olmaktadır.⁸² Tercih ettiği görüşün sahibi olan müellifi açıkça ifade ettikten sonra diğer görüşleri de bu tür lafızlarla vermesi⁸³ müellifin bu hususta takip ettiği bir başka usûldür. Yine farklı rivâyetler arasında hangisini tercih ettiğini belirtecek şekilde diğer rivâyetlerden bahsetmeden, boykotun sonuçlanmasına dair anlatımında hem Hişâm b. Amr'ın başlattığı çabalara hem de Kâbe'nin duvarına asılan metnin böcekler tarafından yenilişine yer vermiştir.⁸⁴

Müellif Siyer bölümünde açıkça ifade ettiği iki metin tenkidinden ilkinde, Hendek Savaşı'nın beşinci yılda gerçekleştiğini söyledikten sonra, “dördüncü senede olması doğrudur” demiş ve buna delil olarak Abdullah b. Ömer'in, “Resulullah Uhud'a katılmama izin vermedi, o zaman on dört yaşındaydım. Hendek'e iştirakime izin verdi, o zaman on beş yaşındaydım” sözlerini herhangi bir kaynak göstermeden vererek, “O halde ikisi arasında sadece bir sene vardır” demektedir.⁸⁵ Ancak bu durumda anlatımına “O, beşinci yılın Şevvâl ayındaydı” ifadesiyle neden başladığı şeklindeki bir soru cevapsız kalmaktadır. Metin tenkidi yaptığı bir diğer rivâyet ise, İfk hadisesi sırasında Resulullah'ın Medine Mescidi'nde, “Ailem konusunda bana eziyet edenle ilgili kim yardım edecek?” sorusu üzerine Sa'd b. Muâz ile Sa'd b. Ubâde'nin tartışmasına dairdir. Bu haberde dikkatli olunması gerektiğini ifade eden müellif, “Sa'd b. Muâz kesin olarak Benî Kurayza fethinden sonra dördüncü senede vefat etmiştir. Oysa Benî Mustalik Gazvesi altıncı yılın Şa'bân ayında, Sa'd'ın ölümünden yirmi ay sonradır” diyerek

⁸⁰ Siyer bölümünde müellifin tenkit ve tercihini gösteren وقيل ifadesi yirmi kez, يقال dört kez, قالوا bir kez, kez, زعم bir kez kullanılmıştır.

⁸¹ İbn Haldûn, *el-Iber*, II, 394.

⁸² Hz. Peygamber'in on üç yaşında iken amcası ile birlikte Şam'a gittiğini nakleden müellif, وقيل سبع عشرة diyerek farklı bir rakamın bulunduğunu belirtir. İbn Haldûn, *el-Iber*, II, 395.

⁸³ Örneğin kiblenin tahvili konusunda İbn Hazm'ın görüşünü aktardıktan sonra وقيل ifadesi ile farklı rivâyetlerin olduğunu nakleder. İbn Haldûn, *el-Iber*, II, 414.

⁸⁴ İbn Haldûn, *el-Iber*, II, 402.

⁸⁵ İbn Haldûn, *el-Iber*, II, 427.

tenkitte bulunmuştur.⁸⁶ Diğer taraftan müellifin, kesin bir şekilde doğru olduğunu kabul ettiği haberler için ise “بلا شك” (şüphesiz) kaydını koyduğunu görmekteyiz.⁸⁷

Bir haberin Buhârî’nin *Sahîh*’inde yer almasının müellif tarafından onun doğruluğuna delil olarak kabul edildiği anlaşılmaktadır. Hudeybiye Antlaşması’nın yazımı sırasında Hz. Peygamber’in müşriklerin itirazları üzerine yazıma müdahale ederek “Muhammed Resulullah” ifadesini eliyle silmiş olmasında, haberin *Sahîh*’te yer alması nedeniyle herhangi bir şüphe bulunmadığını ifade etmektedir.⁸⁸ Bu da İbn Haldûn’un tarihî bilgilerin bir kısmını sorgularken sahih addettiği verileri referans olarak kullandığını göstermektedir. Birçok âlimin sıklıkla başvurduğu bu yöntemde, söz konusu bilgilerin doğruluğuyla ilgili bir kıstas oluşturmak ise güçtür.⁸⁹ Müellifin İslâm tarihinin felsefesi olarak ortaya koyduğu *Mukaddime*’deki esasları maalesef *el-Iber*’in asıl tarih bölümünde işleyememiş olduğu görülmektedir.⁹⁰

Yorumu. Tarih yazıcılığının iki temel yönünden biri olan hadisenin açıklanması, tarihin yorumu anlamına gelmektedir. Klasik dönem İslâm tarihçilerinin haberlerinde yorum yapmadıkları yolunda genel bir kanı olmakla birlikte onların, hâdiselerin neden ve sonuçlarının açıklanması, birbirleri ile ilintilendirilmesi, farklı anlatılar arasında tercih etme ve hâdiselere bütüncül bakmak olan “yorum”da buldukları görülmektedir.⁹¹

İbn Haldûn da tarihi, zâhir ve bâtını itibariyle iki açıdan değerlendirmiştir. Buna göre zâhiri görünüşünde tarih, “eski zamanlardan, devletlerden ve önceki çağlarda meydana gelen vakalardan haber vermekten daha fazla bir şey değildir.” Bâtını itibariyle ise tarih, “düşünmek, hakikati araştırmak ve olan şeylerin sebeplerini bulup ortaya koymaktır.” Tarih ancak bu açıdan hikmet grubunu teşkil eden ilimlerden sayılmaya layıktır.⁹² Bu da yorumsuz ve sadece olayların art arda sıralanmasından ibaret bir tarih anlatımının İbn Haldûn’un gözünde bir değeri olmadığını göstermektedir. Aynı şekilde bu tür tarih yazıcılığını benimseyen tarihçiler, müellif tarafından taklitçilikle

⁸⁶ İbn Haldûn, *el-Iber*, II, 432. Vâkîdî ve Belâzurî Benî Mustalik Gazvesi’nin beşinci yılı Şa’bân ayında; Hendek Savaşı’nın ise beşinci yıl Zilkâde ayında cereyan ettiğini nakletmektedirler. Bkz. Muhammed b. Ömer el- Vâkîdî (207/823), *Kitâbu’l-Meğâzi*, I, thk. Marsden Jones (Beyrut: Müessesetü’l-E’lemi li’l-Metbûât, 1979), 404, II, 440; Ebu’l-Abbâs Ahmed b. Yahyâ b. Câbir Belâzûrî (279/892), *Ensâbü’l-Eşrâf*, I, thk. Muhammed Muhammed Tâmir (Beyrut: Dâru’l-Kütübü’l-İlmiyye, 2011), 490-491.

⁸⁷ Örneğin Hendek Savaşı’nın Dûmetü’l-Cendel’den önce olduğu, yine bu savaşa katılan Müslümanların yaya olduklarının kesin olduğunu bu ifade ile nakletmektedir. İbn Haldûn, *el-Iber*, II, 427.

⁸⁸ *و لا يقع في ذهنك من امر هذه الكتابة ريب. لأنها قد ثبتت في الصحيح* İbn Haldûn, *el-Iber*, II, 432.

⁸⁹ Demircan, *Tarih*, 60.

⁹⁰ Günaltay, *İslam Tarihinin Kaynakları*, 343.

⁹¹ Öz, *İlk Siyer Kaynakları*, 83-84.

⁹² İbn Haldûn, *Mukaddime*, I, 158.

nitelendirilerek işin kolayına kaçmakla itham edilir: “Mukallid tarihçiler eserlerinde anlatılagelen haberleri aynen tekrar eder dururlar. Bu nevi haberlere önem veren eski tarihçilere aynen uymak için böyle hareket ettiler. Anlatılması ve açıklanması kendilerine zor geldiği için, sonraki çağlarda yetişen nesillerin halini nakletmekten gafil oldular. Bu sebeple yazdıkları kitaplarda bunlara ait izâhat veremediler.”⁹³

Müellif, *el-Iber*'in Siyer bölümünde her ne kadar çok fazla olmasa da çeşitli şekillerde yorumda bulunmuştur. Örneğin Hz. Ömer'in Müslüman olmasının sebebini kız kardeşinin ve eşinin Müslüman olmaları ile Habbâb b. Eret'in onlara Kur'ân öğrettiğini iştiraki ve buna engel olmak üzere onların evlerine gidişi olarak vermiş,⁹⁴ Ebû Tâlib ve Hz. Hatice'nin vefatı ile giderek ağırlaşan sıkıntılı süreci Hz. Peygamber'in Tai'e gidişinin bir sebebi olarak sunmuştur.⁹⁵ Hudeybiye günü, ashâba ağır gelmesine rağmen Resulullah'ın antlaşmayı akdetmesini, “Çünkü Nebî bu sulhun insanların emniyeti ve İslâm'ın yükselişinin sebebi olduğunu, Allah'ın Müslümanlara bu antlaşmada farklı bir şey kıldığını biliyordu” yorumuyla aktarmaktadır.⁹⁶ Bahsi geçen yorumların ilk ve bizzat İbn Haldûn'a ait olduklarını kastetmediğimizi belirtelim.

Bu yorumları tenkit başlığı altında verdiğimiz tercihleri ile birlikte düşündüğümüz de İbn Haldûn'un Siyer bölümünde yorumda bulunduğu ancak *Mukaddime*'de ortaya koyduğu tarih yazıcılığının esasları göz önüne alındığında ise yorumlarının oldukça sınırlı kaldığını görmekteyiz.⁹⁷ Bunda bölümün muhtasar olarak ele alınışından başka bir sebebin etkili olduğunu düşündürecek bir veriye sahip değiliz.

İbn Haldûn'un *Mukaddime*'sinde üzerinde durduğu tarih usûlünü *el-Iber*'de takip etmemiş olması bazı müelliflerin bu konuda çeşitli yorumlarda bulunmalarına yol açmıştır. Mesela Şemseddin Günaltay, bu durumu İbn Haldûn'un vakit bulamamasına bağlayarak bunu esefle karşıladığını belirtmiştir.⁹⁸ Mükrimin Halil'in de Günaltay ile aynı kanaatte olduğu Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu tarafından aktarılmıştır.⁹⁹ Fındıkoğlu ise, İbn Haldûn'un *Mukaddime*'yi tarih için yazdığını düşünmediğini, onu müstakil bir kitap

⁹³ İbn Haldûn, *Mukaddime*, I, 160.

⁹⁴ İbn Haldûn, *el-Iber*, II, 401.

⁹⁵ İbn Haldûn, *el-Iber*, II, 403.

⁹⁶ İbn Haldûn, *el-Iber*, II, 433.

⁹⁷ Bu noktada İbn Haldûn için yapılan, “Tarihî rivâyetleri anlatmakla yetinmemiş, *ümran ilmi* bünyesinde sistemleştirdiği kaideler ve diğer yardımcı ilimler çerçevesinde yorumlamaya çalışmıştır” şeklindeki bir yorumu Siyer özelinde ancak bazı rivâyetler için kabul edebileceğimizi belirtmeliyiz. İlgili yorum için bkz. Yavuz Yıldırım, “İbn Haldun'un Tarih Metodolojisi,” *Geçmişten Geleceğe İbn Haldun: Vefatının 600. Yılında İbn Haldun'u Yeniden Okumak*, İSAM, (2016), 341.

⁹⁸ Günaltay, *İslam Tarihinin Kaynakları*, 343.

⁹⁹ Fındıkoğlu-Ülken, *İbn Haldun*, 20.

olarak telif edip tarihi sonradan ona eklediğini belirterek kendi görüşünü şu şekilde ifade etmektedir:

Tarihî eserlere 'Mukaddeme' derci, İslâm kavimlerinde umumî bir usuldür. Fakat hiç birisi böyle müstakil bir şekilde yazmamıştır. Filhakika herhangi bir müverrihi açarsanız açınız, mukaddemelerinin beş on sahifeyi geçmediğini görürsünüz. Halbuki İbni Haldun'da Mukaddeme, muazzam bir kitap halindedir. Bu nokta da bize gösteriyor ki, müellif şuurf olarak ameliye sahasında nazariyesini tatbik etmemiştir. Binaenaleyh biz, daha çok 'etmeğe vakit bulamamıştır' kaydını kabul ediyoruz. Hatta buna da hacet yoktur. Doğrudan doğruya Mukaddeme'yi müstakil bir eser addetmekle her türlü itirazı önlemiş oluruz.¹⁰⁰

İçerik. Müellifin Siyer bölümünde ele aldığı konulara baktığımızda genellikle İslâm'ın tebliği, siyasî konular, savaşlar ve heyetlerin ağırlıklı olarak yer aldığı, sosyal konuların, Hz. Peygamber'in özel hayatının, Medine'de yeni toplumun inşası için atılan adımların üzerinde durulmadığını görmekteyiz. Hz. Hatice ile olan evliliği –ki bu konuyu da bir mucize anlatımı bağlamında zikretmiştir–¹⁰¹ ve savaşlar sonucunda evlendiği hanımları –bunlar da savaş anlatımının bir parçası olarak nakledilmiştir– haricinde Hz. Peygamber'in evlilikleri, Siyer bölümünde yer almamaktadır. Ebû Tâlib ve Hz. Hatice'nin vefatları, bir cümle içerisinde zikredilir ancak bu olay üzerine başlayan Taif ziyareti ayrıntılı olarak aktarılır.¹⁰² Medine Vesikası'ndan, "Sonra Resulullah Yahudiler ile anlaşma yaptı, aralarında sulh ve anlaşma metinleri yazdı. O metinde onların leh ve aleyhlerinde şartlar koydu" ifadesiyle kısa bir şekilde bahsedilir.¹⁰³ Buna mukabil Bedir Savaşı Müslümanların Medine'den çıkışından itibaren, geçilen yollar, yapılan görevlendirmeler de dâhil olmak üzere detaylı olarak verilir.¹⁰⁴ Gazveler, pek çoğu müstakil başlık altında olmak üzere bölümde önemli yer tutmakta,¹⁰⁵ yine heyetler konusundan oldukça geniş olarak bahsedilmekte,¹⁰⁶ ancak Mescid'in inşası,¹⁰⁷ Rıdvân Bey'atı¹⁰⁸ gibi konular birer cümle ile adeta geçiştirilmektedir. Resulullah'ın İslâm'a davet için gönderdiği mektupların bir kısmının ise tam metinleri nakledilmektedir.¹⁰⁹ Müellif

¹⁰⁰ Fındıkoğlu-Ülken, *İbn Haldun*, 20-21.

¹⁰¹ Buna göre Resulullah'ın ikinci kez çıktığı Şam'a yolculuğunda Nasturî bir rahip iki meleğin onu gölgelendirdiğini görmüş, Hz. Peygamber'in yanında bulunan ve Hatice'nin kölesi olan Meysere de döndükten sonra olayı Hz. Hatice'ye aktardığında o, Hz. Peygamber ile evlenmeyi istemiştir. İbn Haldûn, *el-Iber*, II, 395.

¹⁰² İbn Haldûn, *el-Iber*, II, 403.

¹⁰³ İbn Haldûn, *el-Iber*, II, 410.

¹⁰⁴ Müellif burada meleklerle yardım konusuna değinmemektedir. İbn Haldûn, *el-Iber*, II, 414-416.

¹⁰⁵ İbn Haldûn, *el-Iber*, II, 419-431.

¹⁰⁶ İbn Haldûn, *el-Iber*, II, 453-461.

¹⁰⁷ İbn Haldûn, *el-Iber*, II, 410.

¹⁰⁸ İbn Haldûn, *el-Iber*, II, 433.

¹⁰⁹ Bkz. İbn Haldûn, *el-Iber*, II, 456-457, 459, 461.

bu tür bir anlatımı tercih etmesinin nedenini ise açıklamamaktadır. Burada çeşitli dönemlerde tartışma mevzuu yapılan bazı konuların İbn Haldûn tarafından nasıl değerlendirildiğini ele almak istiyoruz.

II. Hz. Peygamber'in Masumiyeti

İbn Haldûn'un Siyer anlatımında, Hz. Peygamber'in korunmuşluğu ve masumiyeti¹¹⁰ konusu kendisine yer bulmuştur. *Mukaddime*'sinde bu konuyu nübüvvet alâmeti olarak değerlendirdiğini şu sözlerle ifade etmektedir:

Peygamberlerin alâmetlerinden biri de, daha vahiy gelmeden önce, iyi ve temiz bir huya sahip olup huyun, pis ve kötü olan şeylerden tümüyle uzak kalma halinin kendilerinde mevcut olmasıdır. İşte ismetin (masum, hatasız ve günahsız olmanın), manası budur.¹¹¹

İbn Haldûn, Siyer bölümünde Resulullah'ın bebekliğinde, çocukluğunda, gençlik ve yetişkinliğinde durumunun farklı olduğunu, câhiliyenin kötü hallerinden uzak kaldığını ve korunduğunu ifade ederek, Hz. Peygamber'in davet edildiği düğünde uyuyakalması ve çocukken amcası Abbas ile birlikte Kâbe'nin inşâsı için taş taşıdığı sırada taşı izârına koyması nedeniyle izârının açılması üzerine kendinden geçerek düştüğünü ve bedeni örtülünceye kadar bu halinin devam ettiğini, onun korunmuşluğuna delil olarak sunar.¹¹²

III. Mucize ve Olağanüstü Hadiselere Dair Nakilleri

İbn Haldûn'un Siyer konularında yeri geldikçe, anlattığı hadiseye dair mucize veya olağanüstülükler barındıran rivâyetleri aktardığı görülmektedir. Bu tür tarih anlatımının klasik dönem tarihçiler arasında genel geçer bir husus olduğu da

¹¹⁰ Bu kavramı Hz. Peygamber'in vahiy almadan önceki yaşamında günahsız olması anlamında kullanmaktayız.

¹¹¹ İbn Haldûn, *Mukaddime*, I, 277.

¹¹² İbn Haldûn, *el-Iber*, II, 394-395. Müellif *Mukaddime*'de Hz. Peygamber'in soğan ve sarımsak gibi kokulu yiyecekleri yememesini de bu konu ile ilişkilendirmektedir. Bkz. *Mukaddime*, I, 277.

bilinmektedir.¹¹³ Müellifin nübüvvet görüşünde¹¹⁴ mucize bahsi şu sözleriyle yer bulmaktadır:

Nebilerin alâmetlerinden biri de, doğruluklarına şahitlik eden bir takım harikulade hususların kendilerinden zuhûr etmesidir. Harikalar, beşerin mislini getirmekten aciz olduğu bir takım fiillerden ibarettir. Bu niteliği itibariyle harikulade hususlara mucize adı verilmiştir. (Zira mucize, aciz bırakan manasına gelir). Mucize ve harika, insanın kudreti dâhilinde bulunan şeyler cinsinden değildir, insanların kudretlerinin tesiri olmaksızın vâki olur.¹¹⁵

Dolayısıyla mucize rivâyetleri İbn Haldûn’un anlayışına göre tarih usûlüne ait bir husus değil imanî bir meseledir.¹¹⁶ Müellifin, Hz. Peygamber’in sütanesi Halime’nin evinde iken birtakım olağanüstülüklerin yaşandığını ifade ederek¹¹⁷ başladığı bu tür anlatımlar, özellikle çocukluk ve gençlik yıllarında yoğunlaşmakta, şakk-ı sadr,¹¹⁸ Halime’nin evinde berekete vesile olması, Şam yolculuğu sırasında bulutun gölgelendirmesi, ağacın secde etmesi ve Bahira olayı, ikinci Şam seferinde iki meleğin onu gölgelendirmesi,¹¹⁹ İsrâ ve Miraç hadiseleri,¹²⁰ Hudeybiye yolculuğunda insanların susuzluktan yakınmaları üzerine heybesinden çıkardığı ve sahabilerin bir kuyuya attıkları okun, kuyunun taşmasına sebebiyet vermesi¹²¹ ile sona ermektedir.

Her ne kadar doğumu sırasında gerçekleştiği rivâyet edilen mucizelere yer vermese de, Halime’nin şakk-ı sadr olayı nedeniyle Hz. Peygamber’i annesine getirmesi üzerine Âmine’nin, “Asla! Allah’a yemin olsun ki ben onun için korkmuyorum” dediğini naklederek şu eklemeyi yapar. “Âmine Allah’ın onda tecelli ettirdiği kerâmetlerin

¹¹³ Her ne kadar çağdaş Siyer yazıcılığında bu tür rivâyetlerin, İsrâ Suresi 59. âyeti başta olmak üzere Hz. Peygamber’e hissi mucize verilmediğini ifade eden pek çok âyetle çeliştiği görüşü dile getirilse de klasik dönemde Hz. Peygamber’in bu tür mucizeler gösterdiği ve hayatında birtakım olağanüstülüklerin yaşandığı kanaati hâkimdir. O kadar ki bu durum Delâil, Şevâhid, Hasâis ve Mucizat türü eserlerin oluşturduğu geniş hacimli külliyatların telif edilmesinin önünü açmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Öz, *İslam Tarihinin Kaynakları*, 58-64.

¹¹⁴ İbn Haldûn’un nübüvvet görüşü için bkz. Uludağ, *İbn Haldûn*, 119-124.

¹¹⁵ İbn Haldûn, *Mukaddime*, I, 279. Bununla birlikte müellif, Peygamber’in kendi davasını ispat için mucize gösterdiğini, Kur’ân’ın ise iddia edilen vahyin kendisi olduğunu belirterek Kur’ân’ın diğer tüm mucizelerden üstün olduğunu belirtir. *Mukaddime*, I, 281. Ayrıca bkz. Çağlar Karaca, *İbn Haldun’un Mukaddime’sinde Toplumun Yasalarını Keşfeden Bir Düşünce Etkinliği Olarak Tarih* (Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, 2011), 56-57.

¹¹⁶ Uludağ, *İbn Haldûn*, 119.

¹¹⁷ İbn Haldûn, *el-Iber*, II, 394.

¹¹⁸ İbn Haldûn, *el-Iber*, II, 394.

¹¹⁹ İbn Haldûn, *el-Iber*, II, 395.

¹²⁰ İbn Haldûn, *el-Iber*, II, 396, 403-404.

¹²¹ İbn Haldûn, *el-Iber*, II, 432-433.

işaretlerini ve onların çokluğunu anlattı.”¹²² Bu anlatımın, İbn Haldûn’un açıkça zikretmediği hamilelik ve doğum mucizelerinin vukûna kâni olduğunu gösterdiği kanaatindeyiz.

Bunların dışında müellifin, Hz. Peygamber’in okuma yazma bilmemesini de mucize olarak telakki ettiği görülmektedir. Zira Hudeybiye Antlaşması’nın yazımı sırasında Resulullah’ın yazıma müdahale ederek “Muhammed Resulullah” ifadesini silmiş olmasının, onun ümmîliği mucizesine hâle getirdiği gibi bir düşüncenin batıl olduğunu ifade eder. Ayrıca kitâbetin harflerin yerlerini, şekillerini, yazı kaidelerini bilmeksizin vâki olması durumunda ümmîliğin devam ettiğini ileri sürerek, “Bu özel kitâbet de onun mucizelerinden biridir” der.¹²³

Siyer literatüründe yer alan mucizelerin çokluğu¹²⁴ düşünülduğünde müellifin sadece yukarıda zikrettiğimiz mucize ve olağanüstülüklere yer vermiş olması onun, bu haberleri tenkide tâbi tuttuğunu düşündürmektedir. Siyer bölümünü oldukça muhtasar tutmuş olmasının bu hususta etkili olabileceği, aklımıza gelen başka bir nedendir.

Sonuç

Mukaddimesinde tarihçilerin yanlışlarına yer veren ve tarihçiliğin esaslarına dair tespitlerde bulunan İbn Haldûn’un tarihçilerin bir kısmını eleştirdiği nokta hadiseleri oldukça muhtasar olarak ele almaları ve detaylara yer vermemeleridir. Ancak *el-Iber*’in Siyer’e tahsis edilen bölümlerinin de bu özellikleri taşıdığı ve pek çok hadiseye yer verilmediği, önemli bir kısmına ise birkaç cümle ile değinildiği görülmektedir. Bu da Hz. Peygamber’in hayatına dair çoğu hadiseyi bu eserde göremememizi ve onlar hakkında müellifin kanaatini ve rivâyet tercihini görmemizi engellemektedir.

Müellifin takdir ettiği tarihçiler kendilerinden öncekilerin eserlerindeki rivâyetleri eksiksiz olarak kitaplarına aktaranlar olup kendi ifadesine göre bunların sayısı oldukça azdır. İbn Haldûn da ele aldığımız bölümde naklettiği hadiselerin çok azında kullandığı kaynakları açıkça zikretmiştir ki bu kaynakların da kendilerine güvendiğini belirttiği İbn İshâk, Buhârî, Taberî gibi isimler olduğu görülmektedir. Burada ele aldığı konuların çok büyük bir bölümünde ise kaynak göstermemektedir.

İbn Haldûn’a göre tarihçi kendisine gelen nakilleri tercih etmede; temel ölçütlere sunmak benzerleriyle kıyaslamak, hikmet terazisine vurmak, varlıkların temel özelliklerini dikkate alarak gözlem ve incelemeyi hakem kılmak gibi ameliyeleri

¹²² İbn Haldûn, *el-Iber*, II, 394.

¹²³ İbn Haldûn, *el-Iber*, II, 433.

¹²⁴ Öz, *İslam Tarihinin Kaynakları*, 59.

yapmalıdırlar. Söz konusu ettiği kriterler hep metne yöneliktir ve “denildi ki”, “dediler ki” gibi ifadelerle aktardığı bazı farklı rivâyetler de rivâyet tenkidinde bulunduğunu göstermektedir. Bununla birlikte müellifin naklettiği haberlerde rivâyetleri tercih sebeplerini ortaya koymadığını müşahade etmekteyiz. Yaptığı tenkidi açık bir şekilde ortaya koyduğu rivâyet sayısı ise ikidir.

*Mukaddime’*de, yorumsuz ve sadece olayların art arda sıralanmasından ibaret bir tarih anlatımının herhangi bir değerinin olmadığını belirten İbn Haldûn, *el-Iber’*in Siyer bölümünde ise istisnaları olmakla birlikte naklettiği haberlere dair yorumlarda bulunmamış ve hadiseleri sadece aktarmayı tercih etmiştir.

Bazı konuların detaylandırılmasına rağmen, çoğunun bir iki cümle hatta sadece ismen zikredilerek aktarılması bu bölümün içeriğinde karşılaştığımız dikkat çekici bir husustur. Müellif neden bu anlatımı tercih ettiğine dair de herhangi bir işaret vermemekte ve Siyer bölümü, Hz. Peygamber’in hayatını öğrenmek isteyenler için yeterli bilgi sağlamamaktadır.

Çalışmamıza başlarken İbn Haldûn’un, *Mukaddime’*sinde üzerinde önemle durduğu yorum, tenkit ve haberin kaynağını gösterme gibi tarih yazıcılığına dair ameliyelerde bulunarak eserinin Siyer bölümünü kaleme aldığı varsayımına sahiptik. Ancak çalışmamız sonucunda müellifin, tarihçi için olmazsa olmaz şartlar olarak ileri sürdüğü bu hususlara, eserinin Siyeri kaleme aldığı bölümünde kendisinin uymadığını söyleyebiliriz.

Eserinin cahiliye dönemine ayırdığı başlıklarında neredeyse tamamen nesep aktarımına yer veren İbn Haldûn, Siyer bölümünde ise neye göre seçtiğini belirtmediği olayların hikâye tarzı anlatımı ile yetinmiş, oldukça muhtasar bir anlatımı tercih etmiş, yok denilecek kadar az sayıda tenkit, yorum ve kaynak zikri ortaya koymuştur. Dolayısıyla incelemeye esas aldığımız bölüm bizde, İbn Haldûn’un kendi eleştirdiği tarih yazıcılığının bir parçası durumuna geldiği kanaatini uyandırmıştır.

Kaynakça

- Aristoteles. *Poetika*. Çeviren S. Fırat. İstanbul: Can Yayınları, 2013.
- Arslan, Ahmet. *İbn Haldun*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 1987.
- Belâzûrî, Ebu’l-Abbâs Ahmed b. Yahyâ b. Câbir. *Ensâbü’l-Eşrâf*, I-VIII. Tahkik Muhammed Muhammed Tâmir, Beyrut: Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, 2011.
- Brockelmann, Carl. *History of Islamic Peoples*. New York: G. T. Putnams Son’s, 1960.
- Câbirî, Muhammed Âbid. “Niçin İbn Haldûn.” Çeviren Harun Yılmaz, *Dîvan İlmî Araştırmalar* 21, (2006): 9-16.

- Çaksu, Ali. "İbn Khaldun and Hegel on Causality in History: Aristotelian Legacy Reconsidered." *Asian Journal of Social Science* 35, (2007): 46-83.
- Demircan, Adnan. *Tarih ve Tarihiçi*. İstanbul: Beyan Yayınları, 2016.
- Fîrûz, Osman Sâlih. "Menhecû'l-Kitâbeti't-Tarihiyyeti'inde İbn Haldûn." *Âdâb* 24, (2006): 39-73.
- Günaltay, Şemseddin. *İslam Tarihinin Kaynakları –Tarih ve Müverrihler–*. İstanbul: Endülüs Yayınları, 1991.
- Hassan Ümit. "İbn Haldun Mukaddime'si Metninin Yaygınlık Kazanması Üzerine Notlar." *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi* 28, no. 3, (2014): 111-126.
- Hernawan, Wawan. "İbn Khaldun Thought: A review of al-Muqaddimah Book." *Jurnal Ushuluddin* 25, no. 2 (2015): 173-184.
- İbn Haldûn, Abdurrahman b. Muhammed. (808/1406), *et-Ta'rif bi-İbn Haldûn ve Rihletuhu Garben ve Şarken*. Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Lübnânî, 1979.
- İbn Haldûn, Abdurrahman b. Muhammed. *Târîhu İbn Haldûn, Kitâbu'l-İber ve Dîvânü'l-Mübtede ve'l-Haber fi Eyyami'l-Arab ve'l-Acem ve'l-Berber ve men Âsârahum min Zevî's-Sultâni'l-Ekber*, I-VIII. Dâru'l-Beyrut: Kütübi'l-İlmiyye, 2003.
- İbn Haldûn, Abdurrahman b. Muhammed (808/1406). *Mukaddime*, I-II. Çeviren Süleyman Uludağ. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2007.
- İrğat, Muhammet. "Tarihin Yeniden İnşâsı: İbn Haldun'un Tarihe Eleştirel, Bilimsel ve Felsefî Yaklaşımı." *Journal of Academic Social Science Studies* 42, (2016): 481-491.
- Karaca, Çağlar. *İbn Haldun'un Mukaddime'sinde Toplumun Yasalarını Keşfeden Bir Düşünce Etkinliği Olarak Tarih*. Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, 2011.
- Léon-Halkin, E. *Tarih Tenkidinin Unsurları*. Çeviren Bahaeddin Yediyıldız. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2000.
- Öz, Şaban. *İlk Siyer Kaynakları ve Müellifleri*. İstanbul: İSAR Vakfı Yayınları, 2008.
- Rosenthal, Franz. "İbn Haldûn biyografisine Yeniden Bakış." Çeviren Ali Benli, *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 44, (2013): 339-360.
- Sâlime Mahmûd Muhammed. *Menheciyyetü İbn Haldûn fi Tedvîni's-Sîreti'n-Nebeviyyeti ve Tefsîriha*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1971.
- Sarıtaş, Kamil. "İbn Haldun'da Bilgi Felsefesi." *Turkish Studies* 9, (2014), 733-750.
- Sofuoğlu, Cemal. "Gadir-i Hum Meselesi." *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 26, (1983), 461-470.
- Şulul, Kasım. "İbn Haldun'un (1332-1406) Tarih Görüşü." *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 15, (2002): 147-177.
- Topçuoğlu, Abdullah. "İbn Haldun Üzerine Bir Biyografi Çalışması." *Selçuk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Edebiyat Dergisi* 2, (1983): 199-241.
- Uludağ, Süleyman. *İbn Haldûn*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1993.
- Uludağ, Süleyman. "İbn Haldûn." *Türkiye Diyanet Vakfı Diyanet İslam Ansiklopedisi* 19, (1998): 538-543.

- Ülken, Hilmi Ziya, Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu. *İbn Haldun*. İstanbul: Kanaat Yayınları, 1940.
- Vâkîdî, Muhammed b. Ömer. *Kitâbu'l-Meğâzî* I-III. Tahkik Marsden Jones. Beyrut: Müessesetü'l-E'lemi li'l-Metbûât, 1979.
- Yıldırım, Yavuz. "İbn Haldun'un Tarih Metodolojisi." *Geçmişten Geleceğe İbn Haldun: Vefatının 600. Yılında İbn Haldun'u Yeniden Okumak*. İSAM, (2016): 341-352.

